

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

STANDART TIL MUOMMOSI.

Abdusayitova Aziza

Turdiyeva Feruza

Kattaqo 'rg'on Davlat pedagogika instituti

Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada standart til tushunchasining ijtimoiy tabiati, uning sheva va ijtimoiy dialektlardan farqi hamda jamiyatdagi nufuzi masalalari ko'rib chiqiladi. Standart tilning shakllanishi faqat lingvistik jarayon emas, balki siyosiy va ijtimoiy tanlov natijasi ekanligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Standart til, sheva, dialect, adabiy til,*

Abstract: *This article examines the social nature of the concept of "standard language," its distinctions from regional and social dialects, and its prestige within society. It substantiates that the formation of a standard language is not merely a linguistic process but a result of political and social selection.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются социальная природа понятия «стандартный язык», его отличия от территориальных и социальных диалектов, а также вопросы его престижа в обществе. Обосновывается, что формирование стандартного языка является не только лингвистическим процессом, но и результатом политического и социального выбора.*

Sotsiolingvistikada "standart til" (yoki adabiy til) deganda, jamiyatda yuqori nufuzga ega bo'lgan, rasmiy muloqot, ta'lim va ommaviy axborot vositalarida qo'llaniladigan kodlashtirilgan (grammatik va leksik qoidalari qat'iylashtirilgan) til shakli tushuniladi. Biroq, "standart" tushunchasi o'z-o'zidan muammoli xarakterga ega. Chunki har qanday standart ma'lum bir ijtimoiy guruhning nutqiga asoslanadi va boshqa variantlarni (shevalarni) "noto'g'ri" yoki "past" deb hisoblashga olib keladi.

Standart Tilning Ijtimoiy Funktsiyalari

Standart til jamiyatda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi:

1. **Birlashtiruvchi funktsiya:** Turli sheva vakillarini umumiy muloqot vositasi bilan ta'minlaydi.
2. **Prestij (Nufuz) funktsiyasi:** Standart tilda so'zlashuvchi shaxs jamiyatda yuqori ijtimoiy mavqega ega deb ko'riladi.
3. **Etalon funktsiyasi:** To'g'ri va noto'g'ri nutqni ajratish uchun me'yor vazifasini o'taydi.

Muammoning Mohiyati: Lingvistik Diskriminatsiya

Standart til muammosi shundaki, u ko'pincha **"lingvistik idealizm"**ni keltirib chiqaradi. Ronald Uordxafning ta'kidlashicha, standart til — bu ideal tushuncha bo'lib, amalda hech kim 100% standart tilda so'zlashmaydi [1].

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Muammoning asosiy jihatlari:

- **Dialektlarning chetlanishi:** Standart til "to'g'ri" deb e'lon qilingach, mahalliy shevalar "savodsizlik" belgisi sifatida ko'rila boshlaydi.
- **Ijtimoiy tengsizlik:** Standart tilni o'zlashtirgan qatlam (ko'pincha elit qatlam) ijtimoiy liftlardan foydalanishda ustunlikka ega bo'ladi.
- **Ta'limdagi to'siqlar:** Uyida faqat shevada gaplashadigan bola maktabga borganda "lingvistik shok"ka tushadi, chunki standart til u uchun deyarli begona til kabi qabul qilinadi.

Standartlashtirish Bosqichlari

Eynar Haugen standart til shakllanishini to'rtta asosiy bosqichga bo'ladi [2]:

1. **Tanlov (Selection):** Muayyan dialektning (odatda poytaxt yoki iqtisodiy markaz shevasi) asos qilib olinishi.
2. **Kodlashtirish (Codification):** Lug'at va grammatika qoidalarining yozilishi.
3. **Funksiyani kengaytirish (Elaboration):** Tilning ilm-fan, huquq va texnikada qo'llanilishi.
4. **Qabul qilish (Acceptance):** Jamiyat tomonidan ushbu shaklning tan olinishi.

Standart til jamiyatning barqarorligi va madaniy taraqqiyoti uchun zarur, biroq u lingvistik gegemonlik vositasiga aylanmasligi kerak. Sotsiolingvistik nuqtai nazardan, standart til va shevalar o'rtasidagi munosabatni "to'g'ri-noto'g'ri" prizmasida emas, balki "vaziyatga moslik" (register) prinsipi asosida baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wardhaugh, R. (2006). An Introduction to Sociolinguistics. Oxford: Blackwell Publishing.
2. Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. American Anthropologist.
3. Trudgill, P. (2000). Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. London: Penguin Books.
4. Dadaboyev, H. (2019). O'zbek nutqi madaniyati. Toshkent.
5. Labov, W. (1972). Sociolinguistic Patterns. University of Pennsylvania Press.